

Международна конференция „Нови хоризонти в праисторията. 50 години от откриването на Варненския некропол“, 2–4 ноември 2022, Варна, България

Петър Зидаров ^a

^a Археолог на свободна практика, ул. Витошки езера 3а, София 1434; petar.zidarov@gmail.com

International conference “New horizons in Prehistory. 50 years since the discovery of the Varna necropolis”, 2–4 November, Varna, Bulgaria

Petar Zidarov ^a

^a Independent researcher, 3a Vitoshki ezera Str., 1434 Sofia, Bulgaria; petar.zidarov@gmail.com

На 3.11.2022 г. в заседателната зала на градската художествена галерия в град Варна се проведе международната конференция по повод 50 годишнината от откриването на първия халколитен некропол край Варна (обр. 1). Тя бе организирана от общината и РИМ–Варна. В нея взеха участие учени от България, Великобритания, Германия, Франция, Румъния и Гърция, като най-многобройна бе румънската група. Интересът към събитието е напълно закономерен, тъй като пет десетилетия след първите проучвания на некропола в Европа и Черноморския район са документирани още хиляди гробове от праисторическата епоха, но изобилието от гробни дарове от злато, мед и вносни предмети от обширния ареал от Беломорието до Карпатите остава без прецедент и напълно естествено заема подобаващото му се място във всички учебници по праистория и световна археология.

Изнесените доклади могат да се групират най-общо в четири категории:

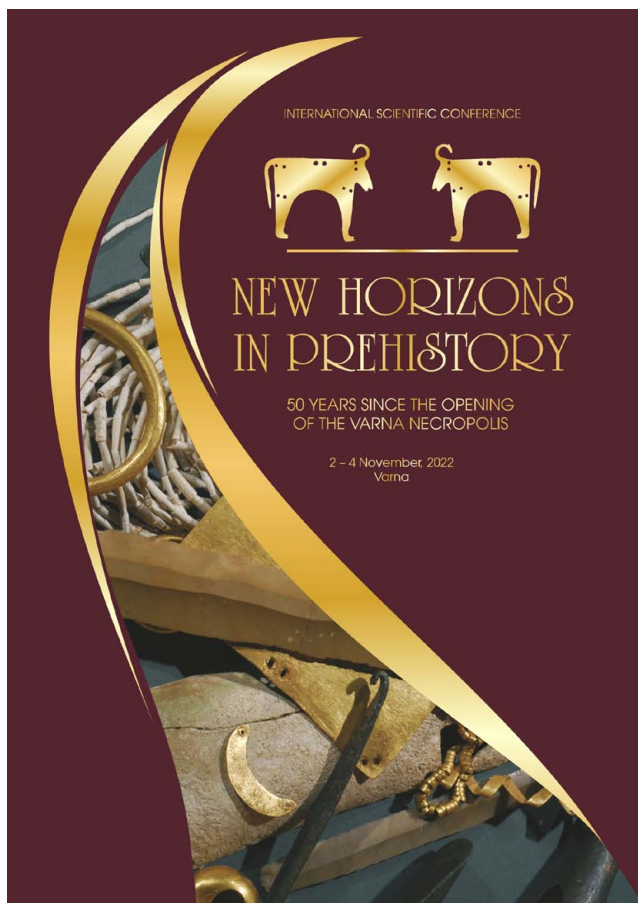
- емпирични – представящи подновените изследвания на Варненският некропол, както и актуалното състояние на проучването на нови обекти по западното Черноморие, Североизточна България и Долния Дунав;

- аналитични с две подгрупи: (а) такива, които представят анализа на предмети, както от некропола, така и от халколитните общности в Югоизточна Европа и (б) други, които се занимават с анализ на човешките кости като източник на информация за реконструкцията на процесите в праисторическото общество;

- критични, които предложиха нови насоки за преосмисляне на някои традиционни схващания за хронологията на култура Хаманджия и значението на Варненския некропол в регионален и надрегионален мащаб.

Сред емпиричните доклади следва да изтъкнем представянето на:

- резултатите от подновените разкопки на Варненския некропол през 2021–2022 г. (Вл.

Славчев);

- актуалното състояние на проучванията на праисторическите подводни селища във Варненското езеро (Н. Прахов, К. Димитров, Вл. Славчев);

- селищната могила край село Порой (М. Попова, С. Първанов) и

- некрополите край Градище, Шуменско (Р. Йорданова, П. Аспарухова), Гумелница (К. Лазар и др.) и Султана Малу-Рошу (Б. Маня и др.) в Румъния.

Група от три доклада представи интересни и взаимно допълващи се данни, получени чрез прилагането на модерни методи за изследване на човешките кости като исторически извор за реконструкцията на живота в праисторическите общества. Бисерка Гайдарска представи потенциала на стабилните изотопи на въглерода и азота за реконструкция на режима на хранене на част от погребаните индивиди във Варненския некропол, тъй като той има пряко отношение към реконструкцията на социални практики, свързани с достъпа, преработката и споделянето на определени храни между членовете на общността. В същото време установяването на физиологичната страна на обмена на веществата се превръща в необходимо и неизбежно условие, тъй като установяването на значим компонент от морска храна би поставил под въпрос и калибрацията на получените радиовъглеродни данни, които могат да бъдат изкривени в резултат на тъй наречения резервоарен ефект, свързан с различната скорост на циркулация на радиоактивния изотоп на въглерода във водните басейни спрямо атмосферата (Б. Гайдарска, Н. Беван). От името на голям международен колектив, Сандра Елен Пенске представи актуалното състояние на генетичните анализи на индивиди, погребани във Варненския некропол в контекста на популационната динамика на халколитните общества в Европа и Черноморския регион. Някои от представените изводи налагат преосмисляне, както на част от първите публикувани генетични данни от Варненския некропол, така и на родословието на

халколитните общества в Югоизточна Европа, характеризиращи се с различна степен на смесване на неолитно население, произхождащо от Западна Азия с наследниците на европейските мезолитни общества. Тези интересни резултати ще бъдат подробно представени в обзорна статия, предадена за печат в списание *Nature*. Накрая имахме възможност да се запознаем и с резултатите от изследването на здравния статус, патологичните изменения и украшенията под формата на медни пръстени върху зъбите на някои от погребаните в Третия варненски халколитен некропол (Н. Атанасова, В. Русева, Г. Томов).

Сред аналитичните доклади бяха включени анализ на данните от изследването на животински кости в известните селища на култура Хаманджия (А. Бълъшеску, В. Раду) и потенциала на създаването на прогнозни модели за откриване на некрополите спрямо известните халколитни селища въз основа на ГИС-базиран анализ (К. Ковътару, К. Лазар). Представени бяха и изследвания на специфични групи находки от тази епоха като кремъчните суперпластини от Варна и други обекти в България, интерпретирани в техния биографичен аспект (М. Гюрова), златните находки от територията на култура Коджадермен–Гумелница–Караново VI (Й. Милев), полираните каменни сечива от селищната могила край голямо Делчево (Р. Рачев) и емблематичните фигурки на Мислителя и Седящата жена от некропола край Черна вода в контекста на паралели в култури Боян и Гумелница (А. Бързу). Други знакови находки като златните накити и керамичните съдове, орнаментирани със златна паста бяха разгледани като основание за дефиниране на Егео-Балканското койне (общност), простиращо се между Варненския некропол и селищната могила Дикилитащ в Гърция като се постави въпросът доколко липсата на богати гробове по южната му граница е закономерна или функция на състоянието на изследванията (З. Цирцони и др.).

Три доклада предложиха нови гледни точки към някои от основните теми, свързани с проучването на Варненския некропол. Френско-румънският екип, който проучва праисторическите обекти в делтата на Дунав, представи серии от нови радиовъглеродни дати върху кости от стари и нови разкопки на обекти на култура Хаманджия на територията на Северна Добруджа и предложи преосмисляне на стадиалния модел за развитието на културата, дефинирана от Д. Берчу въз основа на развитието на керамичните технологии (Л. Кароца, К. Мику, Л. Манолакакис и др.). Бих искал да открия и два провокативни и дискуссионни доклада, имащи за цел да преразгледат някои от основните почти догматични постулати, свързани с популярни схващания за ролята на Варненския некропол в регионален и континентален план. Джон Чапман и Бисерка Гайдарска представиха критична преоценка на собствени и чужди тези по отношение на значението на Провадийското солно находище и разположената край него селищна могила за праисторията на Югоизточна Европа. Преди 20 години, Б. Гайдарска първа описва потенциала на този обект да функционира като център за производство и търговия със сол в праисторията (Gaydarska 2003). Привлекателността на тази хипотеза е възприета от В. Николов, който впоследствие (с екип сътрудници) се заема с проучването на селищната могила и нейната непосредствена околност, често изтъквайки производството на сол в Провадия като икономическа предпоставка за възникването на Варненския некропол. Критичният преглед на публикуваните данни от разкопките на обекта, обаче, дават основание на Чапман и Гайдарска да преразгледат тези две тези, изтъквайки, че от една страна публикуваните данни за производство на сол датират в късния неолит и така предхождат възникването на Варненския некропол със столетия, а от друга страна – изчисленията за произвежданите обеми сякаш не надвишават значително покриването на нуждите за консумация на сол от хората и животните, обитаващи самата селищна могила и непосредствената ѝ околност. Тяхната теза наскоро бе публикувана в новото издание *Thracia Balcanica* (Gaydarska, Chapman 2022) и конференцията във Варна изглеждаше като подходящ форум за научна дискусия с представители на проучва-

телите на Провадия, която за съжаление не се състоя поради тяхното отсъствие.

Другият дискуссионен доклад бе изнесен от Свен Брумак, който представи някои от основните резултати от дисертационния му труд върху представите за социално неравенство в праисторическите общества от Долния Дунав и западното Черноморско крайбрежие. Той започна с разглеждане на икономически теории, които показват, че не акумулацията на престижни предмети води до социално неравенство, а евентуалната асиметричност на тяхното разпределение и как това може да се разкрие чрез количествени методи за анализ на археологически находки. След това авторът представи качествени критерии за относителната стойност на гробните дарове, възприети в по-ранни изследвания върху темата от Х. Тодорова и А. Виндлер (Todorova 2002; Windler 2017) и предложи оригинален ново-дефиниран алтернативен набор от критерии, основани върху количествени методи за оценка на присъщата стойност на находките в гробовете от 60 публикувани некропола от Югоизточна и Централна Европа, според тяхната честота на срещане и присъствие на екзотични импорти, разпределени по две оси – разнообразие и изключителност, както и по полово-възрастов признак. В резултат на комплексни статистически изчисления, Брумак създава кумулативни графики с кривата на Лоренц и коефициента на Джини показващи, че некрополите на култура Гумелница по Долния Дунав се характеризират със значително по-висока степен на асиметрично натрупване на гробни дарове, отколкото тези на култура Коджадермен в Североизточна България, а некрополите край Варна и Дуранкулак, макар и богати на ценни дарове, заемат междинна позиция по отношение на тяхното разпределение сред различните биологични групи и устойчивост във времето, която може да се обясни с ефективни социални институции.

Дискусиите преминаха в конструктивен дух, а много от застъпените теми бяха изключително актуални и в голяма степен се различават от темите, представяни на предходните симпозиуми, посветени на проучването на Варненския некропол. Това ще остане като чудесна илюстрация как развитието на научните методи и теории позволяват на всяко ново поколение изследователи да преразгледат постигнатото от техните предшественици и да го надградят с нови перспективи, което е и смисълът на научната дейност.

На 4.11.2022 г. делегатите имаха възможност да се запознаят с постоянната и тематична временна изложба в РИМ–Варна, представящи находките, както от самия Варненски некропол, така и от редица нови обекти, проучени през последните години при инфраструктурни и редовни разкопки в района. Най-бляскавата витрина във временната експозиция е посветена на инвентара на т. нар. гроб (всъщност кенотаф) №1, който е нарушен при изкопни работи, но именно така привлича интереса към некропола и през всичките 50 години е участвал в пътуващи изложби и в експозицията на Националния исторически музей в София. Едва сега, по повод на тази конференция, той е върнат и ще заеме своето достойно място в постоянната експозиция на РИМ–Варна. Накрая бе организирана и екскурзия до мястото на първия халколитен некропол в самия град, където гостите имаха възможност да се запознаят на място с резултатите от подновените проучвания на обекта от самия ръководител на разкопките и организатор на конференцията д-р Владимир Славчев. По повод временната експозиция и представената конференция, РИМ–Варна издаде луксозен албум с цветни снимки на находки от некропола (Славчев 2022). Предвидено е докладите от конференцията да бъдат издадени в отделен научен сборник.

Цитирана литература

- Gaydarska, B. 2003. Preliminary Research on Prehistoric Salt Exploitation in Bulgaria. *Добруджа* 21 (Изследвания в чест на ст.н.с. I ст. д.и.н. Хенриета Тодорова), 110–122.
- Gaydarska, B., Chapman, J. 2022. Add Salt to Taste: The Place of the Provadia–Solnitsa Salt Exploitation Site in Relation to the East Balkan Neolithic and Chalcolithic and the Varna Cemetery. *Thracia Balcanica* 1, 77–120.
- Todorova, H. 2002. Die Sozialstruktur im Licht der Auswertungsergebnisse. In Todorova, H. (ed.) *Durankulak, Band II: Die prähistorischen Gräberfelder*. Durankulak 2. Sofia: Anubis, 267–280.
- Windler, A. 2017. Increasing Inequality and the Abandonment of Tell-Settlements: The Case of Durankulak. In Hansen, S., Müller, J. (eds) *Rebellion and Inequality in Archaeology* (Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 308). Bonn: Habelt, 104–113.
- Славчев, В. 2022. *Златната древност на Варна: 50 години от откриването на Варненския некропол*. Варна: New Art Advertising Ltd.